

BAXTIYAR GENJEMURATOV IJODIDA LIRIK QAHRAMON OBRAZI

Aysulw Keñesova

Kalit so'zlar. Janr, lirik qahramon, shahsiy uslub, obraz, lirika, g'oya.

Annotatsiya. Bu maqolada qoraqalpoq adabiyotining ko'zga ko'ringan namoyondalaridan biri B.Genjemuratov ijodi va uning lirik asarlaridagi qahramon obrazining anglatilish masalasini tahlil qildik. Lirik qahramon tushunchasining ózi haqida ham malumotlar keltirib ótildi. Shoir ijodidagi lirik qahramon obrazi orqali asardan kutilayotgan mazmun-mohiyatning ochib berilishi haqida malumotlar berildi.

Ключовое слова. Жанр, лирический герой, личный стиль, образ, лирика, идея.

Lirikqahramon tushunchasi adabiyotshunoslik ilmida ancha vaqtlardan buyon muhokamali fikrlarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli ham, lirikqahramon tushunchasi bóyicha kópchilik olimlar óz kózqarashlarini, fikrlarini keltirib ótgan edi. Va bu borada óz fikriga e'ga V.G.Belinsky óz asarlarida «lirik qahramon» termini bilan emas, «shoirning meni» yoki «subiekt» deb nomlagan.

Lirik qahramon termini esa eng dastlab rus olimi Yu.N.Tinyanovning 1921-yil A.Blokning ijodi haqidagi yozgan asarida ishlatiladi. Sónq adabiyotshunos olim V.Nazarenko ózining “Lirik qahramon tushunchasi haqida” nomli maqolasida «lirik qahramon sherni yozgan shoirga emas, óylab topilgan boshqa bir subiekt (inson)ga tegishli bólishini» aytib, adabiyotshunoslik ilmida bu terminning qóllanilishiga butunlay qarshi chiqadi. D.Maksimov, L.Timofeev, M.Baxtin singari olimlar esa uning fikriga qarshi chiqqan holda bu terminning adabiyotshunoslik ilmida alohida ahamiyatga ega ekanligini óz ilmiy ishlarida dalillab beradi.

Shuningdek, adabiyotshunos olimlardan biri L.Ginzburg: “Lirika – adabiyotning umumiylikga intiluvchi óziga hos turi. Lirikada odamning tasvirlanishi umumlashgan bóladi. Lirik poeziya hamma vaqt ham avtorning ózi haqida, óz tuygulari haqida, ózining tógridan-togri sózlari bóla bermaydi, bu – lirik subiektning tashqi muhit bilan bo'g'liqligi, ularga kózqarashi va bahosi”- deb yozadi. [3]

Lirik qahramon obrazi haqida dunyo va rus adabiyotshunosligida sóz etilgan bu kabi fikrlar juda ham kóp. Shu jumladan, bu termin haqida ózbek adabiyotshunoslaridan I.Sulton: “Lirik qahramon – lirik asarning ichki tuygu kechinmalarini bildirgani bilan, shoirning umumiy jamiyat uchun qimmatli bólgan óy-fikrlari va tuygularini tushunadigan shaxs bólib hisoblanadi” deb yozadi.[6]

Shu bilan birga, qoraqalpoq adabiyotida ham lirik qahramon obrazi haqida shu kungacha turli hil ilmiy ishlarda uning mazmun mohiyatini ochib berishga harakat qilingan. Masalan, Q.Kamalov óz maqolasida: “Bizda bazan lirik qahramonning óylash dizapazoni tor, hayot haqiqatlari haqida tushunchalari eskirgan bólib keladi” degan edi. Demak, lirik qahramonning

óylash va fikrlash doirasining tor yoki kengligi birinchi navbatda, shoirning manaviy dunyosiga boʻgʻliq.

Lirik qahramonlar haqida gab ketganda albatta, «bu lirik qahramon mi yoki avtorning ózi mi?» degan savol paydo bólishi mumkin. Lirikada kópincha shoirning ózining ichki kechinmalari beriladi shu sababli ham kópincha shoirmi lirik qahramon sifatida qabul qilinadi. Lekin lirikada berilgan tuygʻularni shoirning hayotidan olingan dep tushinishxato. Shoir ózidan boshqalarning ham ruxiy holatiga kira olish istedodiga ega va lirik meni orqali kóp odamlarning ichki tuygʻularini, dartlarini bera oladi.

Qoraqalpoq adaboyotida óz órniga ega bólgan shoir B.Genjemuratovning quyidagi sherida lirik qahramon shoirning ózi, avtorning ózining umr haqidagi fikrlari keltirilgan, lekin, sherni óqish jarayonida umumlashgan lirik qahramonning obrazi kóz oldimizda namoyon bóлади. Masalan:

Qayta kelmes bul ótken kúnler...
Saǵımıshın menen muńlarıń,
sher siresken ármanlı túnler,
jılıy berer ǵamlı jıllarıń.

Májnún talday ǵamgún ómiriń,
jasıl japıraq jaysa da áwel,
bul waqıttıń izey keberi,
ǵarrılıqtıń duzların seber.

Shuningdek, quyidagi qatorlarda sherning tóliq kontekstida ayol haqida sóz bólmoqda. Shoir shunday mohironalik bilan ayollarga hos his-tuygʻularni, ularning ichki-kechinmalarini sherga shunchalik singdira olgan. Sherni óqish jarayonida ósha ayolning haddi-harakatlari, holati kóz oldimizdan ótadi.

Uypa-juypa – túndey dawıllı,
hám tarqalǵan – bulltay tozǵıǵan.
“Meniń baxtım nege jawınlı –
Eleberin bul da az maǵan!...” –

dep sínsıysań qarap aynaǵa.
Tarqatılǵan shashiń órilmes.

“Shúkir... – deyseń, -daq bar ayda da,
Muńlı nashar jalǵız men emes...”

Poeziyada lirik qahramon obrazini yaratishning badiiy usullari kóp. Ularning biri lirik qahramonning ijtimoiy-siyosiy xizmatini angaltish orqali badiiy obrazning yangi qirralarini ochib beradi.

Adabiyotshunos olim B.Norboev ham óz ilmiy ishida harqanday asarda mazmun avvalo shoir qalbida paydo bólib, keyin u ijodkorning lirik qahramonlarining kóngliga ótadi, eng asosiy goya shu lirik qahramonning obrazi orqali gavdalanadi va lirik qahramonning tipikligi paydo bóladí”[4]-degan fikrlarini keltirgan. Albatta, harqanday goya dastlab ijodkorning óy-hayollarida gavdalanadi. Shoir B.Genjemuratovning ham óy-hayollar dengizi shunchalik teran va ajoyib-ki, sherlarini óqib zavq olasiz kishi.

Shákirtim soraw berdi: - Aqılım lal, ustaz...

Ne degen maǵanadur – filologiya ?..

Men oǵan juwap berdim oylanıp azmaz:

- OI –
ádebiylogiya
plyus (+)
tilologiya...

Ómirimniń mazmuni – Ulyalogiya!
Men ushın simbolizm, romantizm.
Quwanışbayda fakt kóp – Gúwalogiya.
“Logiya”lardan kóp terledim ózim...

Avtorning bu qóshiq qatorlarida uning ajoyib dunyoqarashi va sherni óquvchining kóngliga yetib borishida óziga hoslikga ega ekanligidan darak beradi.

Yakunlab aytganda, lirikada insonlarning manaviy dunyosi, ósha davrning dolzarb muammolari, ijtomiy-siyosiy hodisalar, insonning turli hil tuyǵulari, insoniy fazilatları óz aksini topadi. Shoir B.Genjemuratov ijodida esa dunyoni anglashga va uni turli hil usullar yordamida tushuntirishga bólgan intilishlar kuzatiladi. Uning sherlarining mazmun-mohiyatini ochib berishda lirik qahramonlar obrazining ahamiyati alohida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахметов С., Есенов Ж., Жәрімбетов Қ, Әдебиеттаныў атамаларының орысша қарақалпақша түсиндирме сөзлиги. Нөкис, Билим, 1994.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Тошкент, «Ўзбекистон», 2002.
3. Дабылов П. Қарақалпақ поэзиясында лирикалық қахарман образының жасалыў өзгешеликleri. Нөкис, 2018.
4. Норбоев Б. Хаётни поэтик талкинэтиштамойилларивамаҳоратмуаммолари... (60-80-йиллар ўзбеклирикасимисолида). Фил.фан.докт.дисс... автореф. – Тошкент., 1996.
5. Оразымбетов Қ. Хэзирги дәўирдеги қарақалпақ лирикасында көркемлик излениўшилиқ. Нөкис «Билим», 1992.
6. Султан И. Адабиётназарияси. Тошкент, Ўқитувчи, 1980.

